

UO'K: 1.740.

Oybek SHAKAROV,
Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: oybek00@gmail.com

SamDCHTI professori, f.f.d O.G'aybullayev taqrizi asosida

JAMIYATDA KORRUPSION MUNOSABATLAR SABABLARINI KAMAYTIRISHDA AXLOQIY IDEALNING AHAMIYATI

Аннотация

Mazkur maqolada ijtimoiy hayotda paydo bo'ladigan g'ayriaxloqiy korrupsiyon holatlarni keltirib chiqaruvchi sabablar tahlil qilinib, ularga qarshi tura oladigan aksiologik madaniy munosabatlar keltirib o'tilgan. Korrupsiyaning kelib chiqishi, avj olishi o'z navbatida jamiyatda shakllangan turli qadriyatlar mohiyatiga bog'liq. Turli vositalar orqali jamiyat axloqiy qadriyatlariga ta'sir o'tkazish korrupsiyon munosabatlarni kamaytirishga olib keladi. Maqola aynan mana shunday dolzarb masalalarga bag'ishlanib, jamiyatda korrupsiyon munosabatlar sabablarini kamaytirishda axloqiy idealning ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Korrupsiya, axloq, madaniyat, qadriyat, manfaatlar to'qnashuvi, faol fuqarolik pozitsiyasi, adolat, gedonizm.

ЗНАЧЕНИЕ НРАВСТВЕННОГО ИДЕАЛА В СНИЖЕНИИ ПРИЧИН КОРРУПЦИИ В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В данной статье анализируются причины неэтичной коррупции, возникающей в общественной жизни, и представлены аксиологические культурные установки, способные им противодействовать. Зарождение и развитие коррупции, в свою очередь, зависит от сущности различных ценностей, сформировавшихся в обществе. Воздействие на нравственные ценности общества различными способами приводит к снижению коррупционных отношений. Статья посвящена таким актуальным вопросам и рассматривает значение нравственного идеала в снижении причин коррупционных отношений в обществе.

Ключевые слова: Коррупция, мораль, культура, ценности, конфликт интересов, активная гражданская позиция, справедливость, гедонизм.

THE IMPORTANCE OF THE MORAL IDEAL IN REDUCING THE CAUSES OF CORRUPTION IN THE SOCIETY

Annotation

This article analyzes the causes of unethical corruption that appear in social life, and axiological cultural attitudes that can counter them are presented. The origin and development of corruption, in turn, depends on the essence of various values formed in the society. Influencing the moral values of the society through various means leads to reduction of corrupt relations. The article is devoted to such topical issues and considers the importance of the moral ideal in reducing the causes of corrupt relations in society.

Key words: Corruption, morality, culture, value, conflict of interests, active citizenship position, justice, hedonism.

Kirish. Korrupsiya insoniyat tarixidan mavjud eng qadimiy barcha jamiyatni turli ko'rinishda qamrab olgan g'ayriaxloqiy munosabat ko'rinishidir. O'z farovon kelajagi haqida qayg'urgan har bir davlat va jamiyat tashkilotlari mazkur illatga qarshi muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz kurashib kelmoqdalar. Jamiyat manfaatlarini o'z manfaatlaridan ustun qo'yadigan, har bir ongli shaxs korrupsiyani keltirib chiqaruvchi sabablarga qarshi tura oladi. Korrupsiya asosan boshqaruv tizimi mavjud va bo'ysunishga asoslangan antidemokratik muhitda urchiy boshlaydi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Korrupsiya (lot. Corruptere - buzmoq) termini, odatda, mansabdor shaxslar tomonidan unga berilgan mansab vakolatlari va huquqlardan o'zlarining shaxsiy manfaatlarini ko'zlab qonunchilik va axloq qoidalariga zid ravishda foydalanishini anglatadi[1]. Bunda obroparvarlik axloqi ustunlik qilib, mansabdor shaxslarning gedonistik maqsadlari asosida paydo bo'ladi.

Korrupsiya mansab mavqeidan shaxsiy maqsadlarda foydalanish bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy huquqiy hodisadir. Ma'lumki, bu illat har qanday jamiyatning siyosiy va iqtisodiy rivojlanishiga zarar yetkazadi. Jamiyatning ma'naviy axloqini yemiradi, qonun ustuvorligini kuchsizlantiradi, fuqarolarning huquq va erkinliklarining jiddiy tarzda buzilishiga olib keladi. Shu bilan birga, uyushgan jinoyatchilik, terrorizm va insoniyat

xavfsizligiga qarshi qaratilgan boshqa tahdidlarning o'sishiga yordam beradi. Uning domiga ilingan amaldor shaxsiy manfaatini davlat manfaatidan ustun qo'yishi natijasida, mamlakatning siyosiy va iqtisodiy yo'lga hamda aholining aksariyat qismiga tuzatib bo'lmaydigan zarar yetkazadi, chet ellik sheriklarda ham ishonchsizlik uyg'otadi va ularni hamkorlikdan qaytaradi.

Korrupsiyaning turi va ko'lamining kengligi sabab murakkab munosabatlarni jamlaydi. Korrupsiya ikki yoki ko'p tomonlama munosabat jamlanmasidir. Bunda asosan yuqori va quyi mansabga yoki ijtimoiy mavqega ega insonlar qatnashadilar. Korrupsiya tizim ekanligi sababli, uning sifati va hajmi faqat korrupsiyon o'zaro ta'sirlarda ishtirok etadigan shaxslar soniga qarab belgilanmaydi. Korrupsiyani alohida munosabatlar sifatida ko'rib chiqish tizim ichidagi korrupsiyani amalga oshiruvchi shaxslar faoliyatini tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi. Shaxsni ijtimoiy munosabatlar tizimiga kiritilgan ijtimoiy guruh vakili sifatida tushunish korrupsiyani to'liq ko'rib chiqishga imkon beradi.

Tahlil va natijalar. Korrupsiyaning g'ayriaxloqiy mohiyati shundaki, u jamiyatdagi aksiologik munosabatlarni, normal hayot tartibini izdan chiqaradi. "Korrupsiya", hokimiyat va xalq o'rtasidagi ishonchning "yemirilishi"ga olib keladi. Umumiy holatda olib qaralganda, davlat va jamiyat

faoliyatidagi korrupsiya barqaror taraqqiyotga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Boshqaruv tizimida byurokratiyani kuchaytiradi. Korrupsiya hokimiyatdan va u bilan bog'liq imkoniyatlardan butun jamiyat manfaatlariga emas, balki shaxslarning manfaatlariga yoki ma'lum bir guruh odamlarning manfaatlariga xizmat qilishni o'z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytganda, korrupsiya davlat hokimiyatidan shaxsiy manfaatlar uchun noqonuniy foydalanishdan iboratdir. Korrupsiya iskanjasida qolgan ijtimoiy muhitda g'ayriqonuniy xatti-harakatlar axloqiy me'yorlar degradatsiyasiga olib keladi. Lavozim sohiblari egallab turgan mavqei tufayli ma'lum imtiyozlar, ustunliklar yoki boshqa imtiyozlarga ega bo'ladi.

Atrofdagilarga nisbatan muomala madaniyatidagi aynishlar ham aynan korrupsiya oqibatida kuchayib boradi [2]. Sababiki, korrupsiya avj olgan jamiyatda "quyidagilar" "yuqoridagilar"ga turli shaxsiy manfaat yuzasidan yaqinlashishga harakat qiladilar. "Maqto'vlar", "qarsaklar" va "sovg'alar"ga o'rganib qolgan rahbarlar atrofidagi hammadan shu munosabatni kutadi. Bu esa o'z navbatida tarixan shakllangan mental aksiologik munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatib, jamiyat etosferasidagi degradatsiyalarga olib keladi.

Ma'lumki, qadriyatlar jamiyat va inson faoliyatiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Ular gohida ideal sifatida kishilarni omilkor faoliyatga undasalar, gohida ma'naviy mezon, axloqiy talab sifatida odamlarning xatti-harakati va turmush tarzini, intilish va ehtiyojlarini belgilaydilar, faoliyatlarini boshqarib yoki yo'lga solib turadilar. Bunda qadriyatlarining regulativ funksiyasi va ma'naviy mezon sifatidagi ahamiyati yaqqol namoyon bo'ladi. Muayyan qadriyatlarni barqaror qilish butun xalq, millat, davlat yoki qavmlarni bir muddat yoki uzoq vaqtga qadar aniq maqsadlar yo'lida birlashtiradi, ular faoliyatining yo'nalishini belgilaydi.

Korrupsiyaga qarshi kurashishda shaxslar ongida shakllangan axloqiy qadriyatlarini muhim ahamiyatga ega. Ya'ni, halollik va to'g'rilik, adolat va tenglik kabi tamoyillar shaxslarni o'zaro munosabatlarda turli haqsizliklardan himoya qiladi. Zero rivojlangan korrupsiyasiz jamiyatni ma'naiy yetuk va korrupsiyaga qarshi qarashga ega fuqarolar yordamidagina barpo etish mumkin. Shuningdek, korrupsiyaga qarshi kurashish nafaqat huquqiy majburiyat, balki ma'naviy burch ham hisoblanmog'i lozim[3]. Shunday ekan, korrupsiya uchun huquqiy javobgarlikning "qattiqligi", quruq targ'ibot ishlari yetarlcha samara bermaydi. Jamiyatda korrupsion holatlarni kamaytirish uchun butun xalq mas'uliyatni his etib, harakat qilmog'i lozim. Xalqning qalbi va tafakkuridan korrupsiya singari g'ayriaxloqiy illatni yo'qotish lozim. Bu borada axloqiy qadriyatlar muhim hisoblanadi.

Qadriyatlarni bir nechta turlarga bo'lib o'rganishimiz mumkin. Ular ichida inson tafakkur, dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatadigan, korrupsion munosabatlarga sabab bo'ladigan yoki unga qarshi tura oladiganlari axloqiy ideallarni shakllantiradigan qadriyatlardir. Aslida "ideal – bu inson ongidagi narsa-hodisa, voqea yoki g'oyalarning mukammalligini, namuna, o'rnak, mezon darajasidagi obraz, faoliyat darajasida maqsad, harkatning dominant belgisi, milliy, umuminsoniy, diniy, ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarda konstruktiv-motivatsion xususiyat, shaxsning qobiliyat, ehtiyoj, faoliyat turi, yoshiga nisbatan shakllanadigan mukammallik namunasi, mutlaq haqiqat darajasi, go'zallik, olijanoblik va pokdomonlik timsolidir"[4].

Faylasuv olimlarning ideal haqida bergan ta'riflariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, hammasida mukammallik belgisi, etalon sifatida qaraladi. Darhaqiqat, inson o'z ma'naviy borlig'ida shakllangan axloqiy idealga qarab harakat qiladi, unga o'xshashga, harakatlarini takrorlashga urinadi. E'tibor aratadigan bo'lsak, aksariyat holatlarda yigitlarning o'zini tutishi va harakatlari, akasi, otasi yoki boshqa qarindoshlari bilan o'xshash bo'ladi. Buni qarindoshlik sabab, biologik yaqinlik deb ko'rsatish mumkin. Lekin shu bilan birga bola

ulg'ayayotgan davrda yaqinlari harakatlarini o'z idealiga singdiradi, unga o'xshashga harakat qiladi. Qadriyatlarining eng oliy shakllari ideal-qadriyatlar sifatida qaraladi. Jamiyat tarixining hamma davrda odamlar ana shu ideal-qadriyatlarga intilib, ularga erishishni orzu qilib yashaydilar.

"Inson ideal sari intiladi, o'z hayotini unga qiyoslaydi, unga taqlid qiladi. U inson hayotidagi eng oliy axloqiy talabki, uning bajarilishi shaxsni komillikka yetkazadi. Albatta, hayotda bunga to'la erishib bo'lmaydi, lekin inson ana shu komillikni o'ziga na'muna bilib, idealga intilib yashashi jarayonida nisbiy-hayotiy komillikni qo'lga kiritadi"[5]. Ushbu ta'rifda ham inson idealining mukammalligiga urg'u berilmoqda. Ya'ni, inson yoshligida atrofidagi voqea-hodisalar natijasida ideali shakllanadi va shunga taqlid qilib u hayot faoliyatini yo'lga qo'yadi. Ammo moddiylikdan yiroq shakllanayotgan axloqiy ideallarning hammasi ham ijobiylik kasb etadimi? Axir yoshlar ongu-tafakkurida shakllanayotgan ideallarni majburan o'zgartirishning imkoni yo'qku!

Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, inson "axloqiy" ideali faqat ijobiy emas ba'zan g'ayriaxloqiy harakatlarga ham sabab bo'lishi mumkin. Yo'qsa jamiyatda g'ayrihuquqiy va amoralistik harakatlar yo'qolib borardi. Ijobiy axloqiy ideal sifatlarida korrupsiyaga boshlash, mavjud me'yorlarni buzish kabi illatlar uchramaydi! Lekin bugungi mediamakondagi gedonistik lavhalar va xalqimizdagi mavjud dabdabozliklar yoshlar "axloqiy" idealiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

"Puli ko'p insonlar baxtli yashaydi!", "So'nggi rusumdagi mashina egasiga hamma havas qiladi, hurmat qiladi!", "To'yiga ko'p pul sarflagan insonning dovru'g'u yeti mahallaga duv-duv gap bo'ladi!" qabilidagi moddiyatparast dunyoqarash yoshlar idealiga singib boradi. Qonunchilikdagi taqiqlar va og'ir jazo muqarrarligini anglab turgan lavozim egasi ijtimoiy fikr va obro'parvarlik axloqini ustun qo'yadi. G'ayriqonuniy yo'llar bilan bo'lsada korrupsiyaga qo'l urib boyishni maqsad qilib qo'yadi. Chunki uning idealida shakllangan boy bo'lish istagi qonunchilikdan ustun keladi.

Bugungi kunda mediamakondagi ba'zi "Qahramonlar"ga imitatsiya orqali ergashayotgan yoshlar idealini o'zgartirish uchun, g'oyaga qarshi g'oya usulida, ilmiy-amaliy targ'ibot ishlari:

-ma'naviy va axloqiy poklikning umumiy belgisi – yaxshilik;

nafosat belgisi – go'zallik;

bilimlarimiz va fan yutuqlarining amaliyotga mosligi – haqiqat, inson huquqlarining oliy ifodalari – erkinlik va tenglik;

siyosatning to'g'riligi – adolat, odamlar o'rtasidagi ijobiy munosabatlar – do'stlik;

eng hokisor va beg'araz tuyg'ular asosidagi

qalblarning bog'langanligi – muhabbat;

orzu-umidlarga erishganlik – baxt-saodat;

o'z yurtini sevmoklik va ardoqlash – vatanparvarlik va hokazolarni yo'lga qo'yish lozim. Shaxs ma'naviy borlig'ida korrupsiyaga nisbatan murosasizlik shakllanmas ekan, ijtimoiy muhitda ushbu illatning yo'qolishi qiyin kechadi. Ushbu ideal-qadriyatlarga nisbatan teskari bo'lgan yomonlik, xunuklik, yolg'on, erksizlik, tengsizlik, adolatsizlik, dushmanslik, nafrat, xiyonat va boshqalar jamiyatda korrupsiyaning urchishiga olib keladi[6].

Xulosa. Shu ma'noda, xulosa qilib aytish joizki, fuqarolarning korrupsiyaga qarshi ongi ularning faol fuqarolik pozitsiyaning ajralmas qismi hamdir. Ko'pgina manbalarda fuqaroviylik bir davlatga mansublikni anglash, davlatga sodiqlik hamda vatanparvarlik hissi sifatida talqin etiladi. Bunda davlatni, Konstitutsiyani, davlat ramzlarini hurmat qilish, davlat tuzumini va qonun ustuvorligini himoya qilishga tayyorlik nazarda tutiladi. Fuqaroviylikni insonga huquqiy,

ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy jihatdan layoqatli ekanligini his etishni ta'minlovchi, jamiyatdagi jinoyatchilik holatlariga qarshi tura olish qobiliyatlarini jamlovchi tushuncha sifatida ham talqin etish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. How do you define corruption? // Transparency International. URL: <http://www.transparency.org/what-is-corruption/#define> (дата обращения: 20.07.2017).
2. Исомиддинов Ю.Ю. Коррупциянинг давлат ва жамият бошқаруви барқарорлигига таъсирини камайтириш механизмлари (ижтимоий-фалсафий таҳлил). Фалс. фан. бўй. фалс. док. (PhD)... дисс. –Самарқанд: СамДЧТИ, 2021. -21 б.
3. Бекмуродов М.Б. ва б. Коррупцияга қарши кураш. Дарслик. – Тошкент: “Akademiya”, 2022. Б-17-19.
4. Самадов А.Р. Шаҳс эстетик идеалининг шаклланиши ва ривожланиши муаммолари. Фалс. фан. док. (DSc)... дисс. автореферати –Самарқанд: СамДУ, 2020. -15 б.
5. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. Тошкент: Файласуфлар миллий жамияти нашриёти. 2000. Б-257.
6. Назаров Қ. Қадриятлар фалсафаси (Аксиология). –Тошкент: Файласуфлар миллий жамияти нашриёти. 2004. Б-53.